

verschijnt 16x per jaar

Kerkperspectief

officiële uitgave: Protestantse Gemeente Arnhem

Kom, geef me je hand
Vandaag mogen we spelen
in Gods blauwe muziektent.
Dansen, op de fluit van zijn liefde.
Geef je verdriet aan de vogels,
je pijn aan de witte vlinders.
Zij brengen het wel bij de Heer.
Anne Takens

*Anne Takens-Ligthart was kinderboekenschrijfster;
zij overleed in Arnhem op 27 december 2013.*

“Kerkgang in den beginne” (1)

De eerste vijf jaar Hulpkerk in Arnhem-Zuid, 1940-1945.

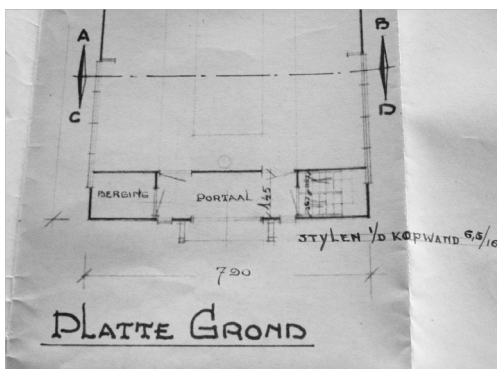
Paul van Lunteren

Naar aanleiding van het artikel ‘70 jaar wijkgemeente in Arnhem-Zuid’, ontving ik een aantal reacties van (vroegere) gemeenteleden die nog herinneringen hadden aan dat ‘kleine, leuke kerkje’ in Arnhem-Zuid. Deze reacties vormden een aansporing om in die, toch onbekende, historie van de Hulpkerk te duiken. In alle herinneringen werd de voormalige noodkerk getypeerd als een knusse en warme dorpskerk. Het kerkgebouw aan de Dotterlaan zou tot 1957 gebruikt worden. In dit artikel zullen we hoofdzakelijk stilstaan bij de eerste vijf jaren van de Hulpkerk: de oorlogsjaren 1940 tot en met 1945. ¹⁾

Nieuwe grond, nieuw geestelijk terrein

Ondanks de crisisjaren werd in de jaren dertig flink gebouwd aan de zuidkant van de Rijn. De vlakke polders leenden zich hier immers voor snelle nieuwbouw. Die nieuwbouw werd nog eens extra bevorderd door de plannen van de rijksoverheid om een rijksweg tussen Arnhem en Nijmegen aan te leggen. De nieuwe Rijnbrug, die hiervoor noodzakelijk was, werd in 1935 geopend en zorgde voor een goede bereikbaarheid van het zuidelijke stadsdeel. In het nieuwe stadsdeel vestigden zich dan ook al gauw de eerste bewoners. Onder deze nieuwe bewoners bevonden zich naast veel katholieken ook hervormden. Die laatstgenoemde groep was aangewezen op de twee kerken in de binnenstad: de Grote Kerk en de Koepelkerk. Eerder is erover gesproken, en zo ook door de schrijver zelf, dat de Hulpkerk in Arnhem-Zuid er louter is gekomen, doordat het Nederlandse leger op 10 mei 1940 de Rijnbrug had opgeblazen. Vanwege deze wegvallende verbinding beschikten de hervormden in Arnhem-Zuid daarom niet meer over een kerkgebouw. Dergelijke verhalen hebben ook buiten het kerkelijke leven de ronde gedaan. Gemeenteleden of geïnteresseerden in de geschiedenis van Arnhem-Zuid vertelden dit vaak nadrukkelijk, zodat de stellige indruk ontstond dat het verhaal ook moest kloppen.

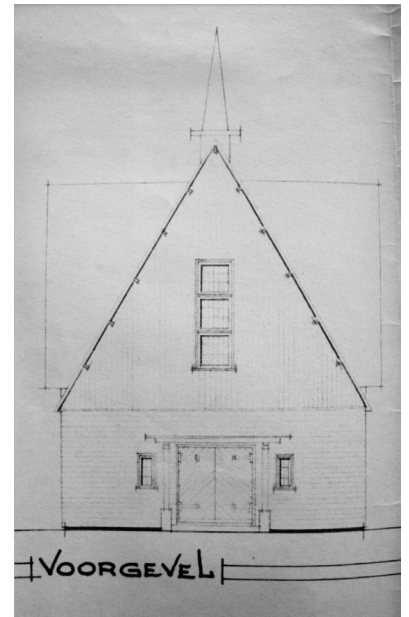
Niets is echter minder waar. Het hulpkerkje in Arnhem-Zuid is gebouwd, nadat de Algemene Kerkenraad van de Hervormde Gemeente te Arnhem in augustus 1939 besloten had tot de aankoop van een stuk grond voor een nieuw kerkgebouw in Arnhem-Zuid. Al vóór de Tweede Wereldoorlog hield de hervormde kerkenraad dus rekening met een groeiend wijkdeel in Zuid en wenste het zo snel mogelijk een nieuw kerkgebouw te faciliteren. De aankoop van een stuk grond was de eerste stap hiertoe. Op dinsdag 7 mei 1940 – drie dagen voor de uitbraak van de Tweede Wereldoorlog voor Nederland – berichtte de *Arnhemsche Courant* dat nog ‘in den loop van deze maand’ een aanvang zou worden gemaakt met de bouw van de hulpkerk. De verschillende onderdelen van het houten gebouw werden vantevoren geprepareerd en zou-

den worden geplaatst op een stenen voet. In beginsel hield men rekening met 400 beschikbare zitplaatsen.

De invasie van en bezetting door de Duitse legers drie dagen later, gooiden roet in het eten. De Duitse invasie heeft de bouw van de Hulpkerk in Arnhem-Zuid dus niet veroorzaakt, maar eerder met een aantal maanden vertraagd.

Aan de hand van officiële bouwtekeningen kunnen we een aantal gegevens ontleen. Aannemer voor de Hulpkerk was ‘HAHBO Houtbouw’ uit Hardinxveld. Het gebouw werd gesitueerd op een afstand van tien meter tot de Middelgraafaan en twintig meter tot de Dotterlaan. De kerkzaal was in de lengte 16,69 meter en in de breedte 7,90 meter. De aanbouw aan de achterzijde (oostzijde) was respectievelijk 9,03 en 4,00 meter. Die aanbouw bestond uit een consistoriekamer, een berging en een toilet. Een klein portaal verschaftte toegang tot deze drie ruimten, maar ook tot de kerkzaal en de tuin.

Afbeelding: De voorgevel van de Hulpkerk in Arnhem-Zuid. Dit is een detailuitsnede uit de originele bouwtekening van de Hulpkerk van donderdag 9 mei 1940. Te vinden in het Gelders Archief (2197, inv.nr. 9575-0016).

Op zaterdag 9 november 1940 werd de kerk officieel in gebruik genomen. Wederom biedt de *Arnhemsche Courant* ons veel informatie, want een journalist was bij de opening aanwezig en schreef een uitvoerig verslag. Hieruit kunnen we een aantal interessante gegevens opmaken over de inrichting en de ingebruikname van het gebouw. Zo wordt ondermeer vermeld dat er in de kerk glas-in-loodramen aanwezig waren, waardoor het licht ‘in ruime mate naar binnen’ kon vallen.

Bij de ingebruikname van het kerkje was een behoorlijk aantal hoogwaardigheidsbekleders aanwezig. Zo kwamen ondermeer de toenmalige commissaris der provincie Gelderland, mr. Schelto baron van Heemstra, burgemeester Henri Bloemers en diens vrouw, ir. Van Muijlwijk (directeur van de gemeentewerken), dhr. Schulte Northolt (directeur van de gemeentelijke dienst van Bouw- en Woningtoezicht), ds. J.G.L. Brouwer namens de classis Arnhem en ds. J. Overduin namens de Gereformeerde Kerk van Arnhem. Vanzelfsprekend waren ook alle predikanten en kerkelijke colleges van de Hervormde Gemeente aanwezig.

Met een aantal toespraken werd de kerk in gebruik genomen, waaronder één van de president-kerkvoogd [voorzitter van de kerkrentmeesters]. Ir. J.P. van Lonkhuijzen zei:

‘In Arnhem-Zuid wonen 1200 Hervormden, dus zal dit kerkje zeker spoedig te klein worden. Moge in de toekomst hier eens een vast gebouw verrijzen [...] Laten we allen krachtig medeleven met de kerk. Er moet nog veel geschieden. In Noord-West-Arnhem moet eveneens een kerkgebouw gesticht worden, waarvoor de grond reeds aangekocht is. Een zevende predikant moet beroepen worden, want de

predikanten en godsdienstonderwijzers zijn overladen met werk.'

Na Van Lonkhuijzens toespraak aanvaardde dr. Henri Hak (1892-1972), als voorzitter van de kerkenraad, het kerkgebouw en sprak daarbij dankbaar uit dat vanaf dat moment zondag aan zondag geprekeet kon worden. 'Helaas zal niet een eigen predikant steeds hier kunnen prediken. Men zal predikanten van andere gemeenten moeten uitnodigen. [...] Mag Gods woord hier worden gepredikt in al zijn diepte, ter eere van Zijn heiligen naam.' Ds. A. Th. Stegenga hield vervolgens een korte overdenking over Psalm 84, vers 2: 'Hoe lieflijk zijn Uw woningen, o Heer der heerscharen'. De wens dat elke week een kerkdienst kon worden gehouden kwam overigens in de eerste week al niet uit. Een zware novemberstorm bracht schade aan het gebouw toe, waardoor op zondag 17 november al geen dienst plaatsvond.

Toch bood de kerk in de weken daarna gelegenheid aan de inwoners van Arnhem-Zuid om naar de kerk te gaan. Het gebouw telde 200 zitplaatsen, alhoewel niet met zekerheid vastgesteld kan worden dat er ook daadwerkelijk zoveel mensen op een zondagmorgen kerkten.

Brand op een doodgewone zondagmorgen

Zondag 5 januari 1941 is een belangrijke datum in de geschiedenis van de Hulpkerk geworden. Ds. A. Drost (1870-1947), emerituspredikant van de Hervormde Gemeente, ging die morgen voor in de kerkdienst van 10.30 uur, maar kon toen nog niet vermoeden wat er zou gebeuren. De dienst was nog maar net begonnen, toen Drost meende geknetter in de schoorsteen te horen. Kleine vlammen kwamen al door de schoorsteenwand heen zetten, maar koster Van der Teems slaagde erin om met een brandschuimblusser de vlammen te doven. Het voorval was aan de gemeentelieden onopgemerkt gebleven.

Maar toen sloegen de vlammen over en ook aan de andere zijde van de kerk begon het dak te branden. Een gemeentelid merkte op dat een houten koker, welke om een met asbest beveiligde kachelpijp was aangebracht, vlam had

gevat. De koster werd daarop gewaarschuwd, waarop hij probeerde om met een brandblusser het vuur te doven. Deze poging mislukte en daarop moest de kerkzaal ontruimd worden. Drost kalmeerde de, inmiddels opgewonden geraakte, kerkgangers en verzocht ze rustig en ordelijk de kerkzaal te verlaten. Een aantal gemeentelieden slaagde er nog in om een deel van het interieur te redden, zoals gordijnen, vitrages, lampen en een hoeveelheid turf uit de kelder. We lezen in het krantenbericht uit *De Banier* van maandag 6 januari 1941 over de afloop:

'Tegen elf uur arriveerde de inmiddels gealarmeerde brandweer van Arnhem-Z. Met vier stralen werd water gegeven, doch er viel tegen het felle vuur weinig uit te richten. Toen omstreeks half twaalf de Arnhemsche

brandweer te hulp kwam – omdat de overtocht over de rivier te veel tijd vergt – was de hulpkerk reeds tot den grond toe afgebrand. Slechts een deel van de consistoriekamer was blijven staan. Een eerste onderzoek naar de oorzaak doet vermoeden, dat de brand is ontstaan door een lek in den schoorsteen.'

Uit andere kranten dan *De Banier* kunnen we nog meer gegevens halen. Zo vermeldde *De Residentiebode* alsook het *Nederlandsch Dagblad* dat alle stoelen die in de kerk stonden gered zouden zijn. Ook een oude Statenbijbel kon nog naar buiten worden gedragen. Dit gold niet voor het grote harmonium en een bronzen luidklokje die beiden in de brand verloren gingen. De schade werd geschat op 10.000 gulden. Het bericht van Arnhems afgebrande hulpkerk ging, ondanks de bezetting door Nazi-Duitsland,

gewoon de wereld over. Ook in Nederlands-Indië, dat toen nog niet bezet was door het Keizerrijk Japan, las men in de kranten over de brand in de Arnhemse kerk. Zo berichtten onder andere het *Soerabaijasch Handelsblad* en de *Sumatra Post* over deze gebeurtenis.

Het geschenk van W. Minkelhorst

Voordat we de verdere ontwikkelingen van de Hulpkerk volgen, is het aardig om nog even stil te staan bij de kanselbijbel, die in de Hulpkerk lag toen de brand uitbrak. Deze bijbel is in 1857 door een weduwe geschonken aan de Inwendige Zending, die in een gebouw aan de Jansplaats gevestigd was. Op de eerste pagina van de bijbel was het volgende te lezen:

'Uit bijzondere hoogachting en liefde voor de zaak der Evangelisatie wordt deze Bijbel met heilbede aan het geachte Bestuur geschonken, met verzoek dezelve eene plaats op de lessenaar in 't loaal voor de Bijbellezingen bestemd, te willen verleen.

*Wed. W. Minkelhorst,
geb. van Minkelen*

Arnhem, 19 mei 1857'

In 1867 verhuisde de bijbel van de Jansplaats naar het gebouw 'Irene' in de Beekstraat. Nog weer later werd dit pand aangekocht ten behoeve van Wijkvereniging A van de Hervormde Gemeente. Toen het pand in 1936 weer verkocht werd, is de bijbel daar weggehaald. Vermoedelijk heeft het toen bij ds. Drost thuis gelegen, want het was deze man die de bijbel, bij de opening van de Hulpkerk, had overgedragen. Na de brand op 5 januari nam koster Van der Teems de bijbel mee naar zijn huis, waar hij hem bewaarde totdat het weer op 26 juli 1941 de herstelde noodkerk werd ingedragen.

(wordt vervolgd)

¹⁾ Dit artikel had nooit tot stand kunnen komen zonder de bereidwilligheid van een aantal mensen om hun herinneringen – hoe groot of klein ook – met mij te delen. Op deze plaats wil ik dan ook in het bijzonder mijn dank uitspreken aan dhr. Jaap Dieckmann (herv.), het echtpaar Koopman (herv.), mevr. Pronk-Bilderbeek (geref.) († 2013), dhr. Wim van Woerkens (herv.) en mevr. Leni Lemein-van Woerkens (herv.).

“Kerkgang in den beginne” (2)

De eerste vijf jaar Hulpkerk in Arnhem-Zuid, 1940-1945.

Paul van Lunteren

Herbouw en ingebruikname

Het besluit van de Hervormde Gemeente tot herstel van de hulpkerk, is snel genomen, daar de *Arnhemsche Courant* hierover al op donderdag 9 januari 1941 berichtte. We lezen:

‘Naar wij vernemen, is in een gisteravond gehouden vergadering van het College van Kerkvoogden der Ned. Herv. Gemeente besloten om ondanks de bestaande moeilijkheden zoo spoedig mogelijk tot herbouw van de afgebrande hulpkerk in Arnhem-Zuid over te gaan, nu overtuigend gebleken is, dat deze kerk in een gevoelde behoefte voorziet. Zeker, onder de huidige omstandigheden is het vrijwel uitgesloten, dat inwoners van Arnhem-Zuid naar de stad gaan om een kerkdienst bij te wonen. In dit verband zullen Kerkvoogden reeds nu een krachtig beroep doen op lidmaten en vrienden der kerkelijke gemeente om financiële hulp te verlenen: [...] Voorts kan worden medegedeeld, dat het gemeentebestuur op buitengewone wijze medewerking verleende; het zal reeds a.s. Zondag mogelijk zijn kerk te houden in het gymnastieklokaal van de openbare school in de Veerpolderstraat, dat door de zorgen van het Bureau van Gemeentewerken verwarmd zal zijn. Zooals men weet, is alle meubilair uit de afgebrande kerk gered.’

Inderdaad is het reparatieplan snel ingezet. Al op 22 januari had HAHBO Houtbouw een nieuwe bouwtekening klaar. De afmetingen van de tweede kerk waren exact dezelfde als de eerste, maar het materiaalgebruik verschilde wel. Bestond het dak van de eerste hulpkerk uit dakleer met rode steenslag, het tweede dak bestond uit een houtwolcementplaat (heraklith) met pannen. Was bij de eerste hulpkerk alleen de fundering gemetseld, bij de tweede versie werd ook de schoorsteen gemetseld. Op de tweede bouwtekening staat tevens vermeld dat de vloer van beton zou worden gemaakt.

Al met al was de tweede Hulpkerk dus steviger gebouwd dan de eerste. In de avond van zaterdag 26 juli werd het gebouw, nu voor de tweede keer, in gebruik genomen.

Opnieuw was bij deze ingebruikname een journalist van de *Arnhemsche Courant* aanwezig, die in zijn verslag een omschrijving van de nieuwe kerk gaf. Het dak had een lichtbruine kleur en een klein spits torentje met daarin een luidklokje. De voorgevel was lichtgroen, terwijl de zijgevels crème gekleurd waren. Binnenin de kerk waren de wanden bruin van kleur, terwijl de spits omhooglopende plafonds in een lichtere kleur waren gehouden. Ook in deze tweede kerk waren er glas-in-loodramen, waardoor het zonlicht zachtjes binnenviel. Het aantal (200) zitplaatsen was gelijk gebleven.

Boven de ingang bevond zich een gaanderij met daarop een orgel, zo vermeldt de journalist. Of dit daadwerkelijk een orgel was of een harmonium is niet met zekerheid vast te stellen. In ieder geval stond er een instrument op de galerij boven de ingang. Aan de oostzijde van het zaaltje stond een kathedraal. Boven dit spreekgestoelte was op de muur een Bijbeltekst uit Lukas 19:10 aangebracht, welke als volgt luidde: ‘Want de Zoon des menschen is gekomen om te zoeken en zalig te maken, dat verloren was.’

De ingebruikname van de kerk vond plaats met een eredienst die werd geleid door ds. Joh. Gerritsen, één van de zes hervormde predikanten in Arnhem. Wederom was een behoorlijk aantal hoogwaardigheidsbekleders bij deze gelegenheid aanwezig. Opnieuw verschenen burgemeester Bloemers en zijn vrouw alsook ir. Van Muijlwijk. Tevens was de gemeentesecretaris, dr. Kipp, een afgevaardigde van de Algemene Synode, ds. Y. Stelma uit Tzum (Fr.)² en de arts in Arnhem-Zuid, dr. J.C. Drost,

aanwezig. Onduidelijk is of deze arts familie was van ds. Drost, die zelf niet bij de opening aanwezig kon zijn. Ook de commissaris der provincie Gelderland, Van Heemstra, was deze keer niet aanwezig.

De dienst werd geopend met het lezen van enkele verzen uit 1 Koningen 8, waarin verteld wordt over de inwijding van de tempel door koning Salomo. Een jeugdkoor zong hierop een lied, waarna ds. Gerritsen predikte aan de hand van Exodus 20:24: ‘Aan alle plaats, daar Ik mijns naams gedachtenis stichten zal, zal Ik tot u komen en zal u zegenen.’ Hierop volgde een aantal toespraken waaronder die van kerkvoogd Van Lonkhuijzen en ds. Stegenga. Alle toespraken behandelden de tragische start van de kerk, maar eindigden met de hoopvolle overtuiging dat het kerkgebouw nu daadwerkelijk haar functie mocht gaan vervullen. Volgens Van Lonkhuijzen was hiertoe ook een grote kans van slagen, omdat het dak, de muren, de vloer en de schoorstenen deze keer ‘vuurvaster’ gebouwd waren.

Afbeelding 2: Zicht op de Nederlandse Hervormde Hulpkerk aan de Dotterlaan 2. Foto is vermoedelijk genomen in de jaren vijftig. [Collectie: Bert Endedijk]

Eredienst

Wat weten we verder over de inrichting van de kerk en het verloop van de erediensten? Uit de verschillende gehouden interviews kan voorlopig in ieder geval het volgende worden opgemaakt, namelijk dat de eenvoudige preekstoel op een kleine verhoging was geplaatst. De dienstdoende predikant moest enkele treden beklimmen om op de preekstoel te komen. Geluidsinstallatie was niet aanwezig en overigens voor het kleine kerkje totaal overbodig.

De predikant kwam samen met de ouderling(en), vanuit de consistoriekamer aan de achterzijde van het gebouw, de kerkzaal binnen. Dit gebeurde, vanuit het gezichtspunt van de gemeenteleden, via een deur aan de linkerzijde van de preekstoel. De predikant en ouderling(en) namen daarna plaats op de voorste stoelen, waarmee de kerk geheel gevuld was. Deze stoelen waren van hout en stonden vermoedelijk in drie blokken opgesteld, zodat er twee gangpaden in de kerk waren. De vloer bestond uit houten planken en kende geen verhoging, behalve bij de preekstoel.

Na de oorlog heeft er waarschijnlijk geen orgel op de galerij in de Hulpkerk gestaan. Meerdere personen getuigden er namelijk in hun verhalen van dat er een groot harmonium op de grond tegen de noordelijke muur aanstond. Als dit klopt, dan zou het orgel, dat vermeld werd in het krantenbericht, tijdens de winter van '44 en '45 beschadigd of vernietigd kunnen zijn geweest. Een andere mogelijkheid zou kunnen zijn dat het orgel na de Tweede Wereldoorlog juist van de galerij is afgehaald en tegen de noordelijke muur is geplaatst. Een definitief antwoord hierop is tot dusver niet te geven.

De gemeenteleden kwamen de kerk binnen via de officiële ingang aan de Dotterlaan (westzijde). Bij binnenkomst liep men links dan wel rechts om de steunmuur heen die in het midden stond en de galerij droeg. Doordat deze muur in het midden was neergezet, was zo een klein halletje gecreëerd. Onduidelijk is of

aan weerszijden van deze muur deuren waren geplaatst of gordijnen waren opgehangen. In ieder geval werd eventuele tocht van buiten afgeremd.

Gemeenteleven

Over het gemeenteleven in de oorlogsjaren in Arnhem-Zuid weten we maar weinig. Wel is bekend dat per 1 april 1943 Arnhem-Zuid een afzonderlijke wijk binnen de Hervormde Gemeente te Arnhem werd, namelijk wijk H. Aanvankelijk viel Zuid onder wijk A in het centrum met als vierplek de Grote Kerk. Stegenga was hier de predikant en daarmee ook automatisch die van Arnhem-Zuid. De verzelfstandiging van Arnhem-Zuid tot wijk H betekende wel dat het geestelijk werk meer aandacht vroeg. Dit werk kon niet allemaal door Stegenga verzet worden en daarom ging de Hervormde Gemeente op zoek naar één of twee hulppredikers die het geestelijk werk in Zuid konden ondersteunen. Willem Lourens, predikant in de Hervormde Gemeente te Angeren, werd op 1 mei 1943 als eerste hulpprediker aangesteld; op 17 mei 1943 gevolgd door mr. R.G. ten Kate, afgestudeerd zendeling van het toenmalig Zendingshuis van de Nederlandse Hervormde Kerk te Oegstgeest. De hulppredikers legden zich toe op catechisaties, Bijbelkringen, ziekenbezoek en straathuisbezoek.

Deze werkverdeling bleef bestaan tot zondag 17 september 1944. Op die zondagochtend ging F.H. Jansen, een theologisch kandidaat uit Velp, voor in de kerkdienst van 10.00 uur in de Hulpkerk. Dr. J.C. Drost, die we al eerder tegenkwamen bij de tweede ingebruikname van de Hulpkerk, herinnerde zich vlak na de oorlog nog goed hoe de geallieerde aanval van die dag verliep en welke verdere ontwikkelingen zich in Arnhem-Zuid voordeden. Op die bewuste 17e september was Drost naar de kerk geweest en na afloop terug naar huis gekeerd, waar hij zijn hoogzwangere vrouw met een helm op, schuilend onder de tafel aantrof. Reden voor angst was er zeker, want de geallieerde vliegtuigen bombardeerden die ochtend verschillende doelen in Arnhem. Duits luchtafweerschut aan de zuidzijde van de brug vuurde op de overvliegende Typhoons. Drost vertelt:

‘Op zij van den Zuidelijken oprit van de brug en op het de Monchyplein kwam pas eenige georganiseerde Deutsche activiteit na de landingen en het optrekken van de Airbornes naar de brug. Enkele tanks en andere gevechtswagens kwamen aangerold uit de Betuwe [...] Erg veel konden die tanks verder niet meer doen, want die waren benzinelooz. [...] Maandagochtend kwam er Deutsche marine uit de richting Elden. Een U-boot kapitein was een der aanvoerders. In het ‘Rijnhotel’ hadden zij hun hoofdkwartier. Daar was nog telefonisch contact tot Maandagmiddag met de stad aan den anderen oever. Intusschen begon de granatenregen over Zuid neer te komen. [...] ’t Rijnhotel was de centrale hulppost voor den geneeskundigen hulpdienst. In de ruime kelders waren ± 20 gewonde burgers uit Zuid en de Praats ondergebracht. Dat was nu de oogst van den Zondag.’

De twee slagen om Arnhem in september 1944 en april 1945 brachten verwoesting en ellende, zowel ten noorden als ten zuiden van de rivier. Wijk H verloor haar wijkcentrum: het huis aan de Ranonkelstraat 25. De Hulpkerk zelf werd tijdens de gevechten om Arnhem niet verwoest. Wel werd in mei ’45 het meubilair grotendeels buiten in de tuin aangetroffen. Er zijn geen concrete aanwijzingen of er veel is geroofd in de Hulpkerk. Maar aangezien in een aantal hervormde kerken in Arnhem-Noord wel rovers en plundersaars zijn geweest – waaronder ook Nederlanders(!) – zou dat ook best in Zuid het geval hebben kunnen zijn.

Vermoedelijk moet het in de Hulpkerk rommelig en vuil zijn geweest, want het heeft tot zondag 26 augustus geduurd om het gebouw weer gereed te maken voor de erediensten. Vóór die datum waren de teruggekeerde inwoners van Arnhem-Zuid voor

de kerkdiensten en groepskringen voorlopig aangewezen op de Koepelkerk, die net als de Hulpkerk in ‘redelijke staat’ de oorlog was doorgekomen.

Zondag 26 augustus 1945 om 9.00 uur vond de eerste kerkdienst in de Hulpkerk plaats sinds de Slag om Arnhem, bijna een jaar eerder. Het was daarnaast ook de eerste kerkdienst voor het kerkgebouw in een vrij land zonder overheersing van Nazi-Duitsland. Willem Lourens (foto uit de collectie van de Hervormde Gemeente te Angeren), die nog altijd hulpprediker van wijk H was, ging voor in deze eredienst. Het reguliere kerkenwerk werd in de

weken en maanden hierop volgend opgepakt. Toch vond op zondag 23 december 1945 om 19.30 uur nog een speciale ‘kerstwijdingsavond’ plaats, waarin een traumatische periode afgesloten werd. Een periode van ontredde, evacuatie en de terugkeer naar een stad die voor grote delen – zeker ook in Zuid – verwoest was.

Tot slot...

De Hulpkerk is behalve door de hervormde inwoners van Arnhem-Zuid ook in gebruik geweest bij andere groepen. Zo maakten de hervormden uit Elden begin 1946 op zondagmiddag ook gebruik van de kerk. De reden hiervoor lag in het feit dat de Hervormde Kerk van Elden toen hersteld werd van oorlogsschade (lekkageplekken en glasschade). Dhr. Jaap Dieckmann kan zich nog herinneren dat hij met zijn andere gezinsleden op zondagmiddag vanuit Elden naar de kerk aan de Dotterlaan liep. In de Eldense diensten die hier werden gehouden, ging altijd ds. Jacob Kramer uit Elden voor.

De gereformeerden uit Arnhem-Zuid hebben tot de jaren ’50 geen gebruik gemaakt van de Hulpkerk. Hun aantal was gewoonweg te klein voor het houden van eigen samenkomsten. Mevr. Pronk-Bilderbeek woonde in 1943 in Arnhem-Zuid en kon zich zeventig jaar later nog herinneren dat iedere zondagmorgen een groep van ongeveer twintig gereformeerden aan de zuidzijde van de Rijn verzamelde. Ten oosten van de toen nog niet herstelde brug lag toentertijd een pontje, waarmee de gereformeerde kerkgangers de Rijn overstaken en ter hoogte van zuivelfabriek CAMIZ uitstapten. Daarna liepen ze naar de Oosterkerk aan de Rietgrachtstraat. Pas in de jaren ’50 zouden de gereformeerden in Zuid (met middagdiensten) ook in de Hulpkerk gaan kerken. De Hulpkerk heeft dus voor meerdere groepen een rol gespeeld in de opstart van het maatschappelijke leven na de Tweede Wereldoorlog!

En daarmee komen we aan het einde van dit artikel. Het is jammer dat we niet beschikken over interieurfoto’s van de Hulpkerk. Aangezien het in de jaren ’40 en ’50 ongebruikelijk was om foto’s van een kerkinterieur te maken – vooral tijdens de kerkdiensten – en vermoedelijk ook niet zoveel mensen over een fotocamera beschikten, zullen we waarschijnlijk nooit een visuele indruk kunnen krijgen van de binnenzijde van dat ‘kleine dorpskerkje’. Wat in de huidige tijd resteert van dit stukje kerkgeschiedenis in Arnhem-Zuid, is een aantal foto’s van de buitenzijde van de kerk én de herinneringen van mensen die het gebouw nog van binnen hebben gekend. Voor het schrijven van dit artikel heeft de auteur van een aantal van die herinneringen dankbaar gebruik mogen maken, in de hoop dat hierdoor de voormalige Hulpkerk in Zuid een stukje minder onbekend is geworden.

²⁾ De tweede ingebruikname was twee dagen later, op maandag 28 juli 1941, zelfs onderwerp van presentatie op de Algemene Synode van de Nederlandse Hervormde Kerk.

Het is niet duidelijk of ds. Stelma die presentatie zelf heeft gehouden, maar het feit dat een afgevaardigde van de synode aanwezig was in ‘maar een noodkerkje’ is op zichzelf bijzonder.